

Б.В. Кусмаров, О.Б. Балакай

Макіївський економіко-гуманітарний інститут, м. Макіївка, Україна

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуто стан сучасного виборчого процесу в українському суспільстві, виділено основні проблеми виборчого процесу. Проаналізовано результати виборів в Україні в різні періоди, які проводилися на основі пропорційної та мажоритарної систем. Розглянуто недоліки та здобутки цих систем у виборах до місцевих рад та до однопалатної Верховної Ради.

У наш час незаперечним є той факт, що Україна перебуває в перманентному виборчому процесі. А це є не що інше, як характеристика політичної нестабільності суспільства. У зв'язку з цим вельми актуальним є питання про причину цієї нестабільності. Цілком зрозуміло, що, якщо склалася така ситуація, цих причин більш ніж достатньо. Ми вважаємо, що однією з головних причин є те, що в парламенті склалася патова ситуація, за якої провідними політичними гравцями є, умовно кажучи, «помаранчеві» і «біло-блакитні». Проте як одній, так і іншій стороні політична ситуація, що склалася, не дає відчутних переваг для стабільної роботи всіх державних інституцій. Нечисленні парламентські фракції також сподіваються при нагоді здертися на політичний олімп або принаймні отримати більш суттєві політичні дивіденди. При цьому всі вони забувають про головне – про свою відповідальність перед народом, до якого вони так часто апелюють.

Але найбільш цинічним є те, що до цього процесу залучаються окремі державні структури, покликані за своїм призначенням опікуватися магістральними технічними питаннями, але аж ніяк не політичними. І вся ця «мішанина» призводить до чергової кризи – і знову вибори. Стає очевидним, що сама ця криза розвивається на рівні найвищих структур і не порушує глибинні суспільні процеси. Ось чому ця паритетність, патовість буде, ймовірно, зберігатися. Отже, необхідно шукати інші шляхи подолання цієї суперечності.

Метою статті є проаналізувати стан та проблеми сучасного виборчого процесу в Україні, а також виділити напрями подолання політичної кризи.

Поряд з багатьма негативами, які виникають внаслідок безкінечного виборчого марафону, є і деякий позитив. Він полягає в тому, що дає поживу для аналітичних міркувань ученим-соціологам, які мають якимось чином надолужувати прогалини в галузі електоральної соціології. Якщо, наприклад, піонерами у сфері дослідження електоральних переваг є Сполучені Штати Америки, які розпочинали цю роботу у першій половині XIX століття, то інституалізація вітчизняної електоральної соціології відбулася зовсім нещодавно. В Україні перші проекти в галузі соціології виборів виникли на початку 90-х років XX ст. Дослідженням проблем електоральної соціології займаються такі українські вчені, як О. Балакірева, О. Вишняк, Є. Головаха, В. Паніотто, В. Полторац, М. Чурилов, В. Хмелько, В. Кушерець, Н. Паніна та інші.

В українському суспільстві наявна ще одна серйозна суперечність. Це розбіжності між чотирма-п'ятьма політичними блоками, що нараховують близько 10 політичних партій, з одного боку, і понад сто політичних партій, які ніяк не впливають на політичне життя в суспільстві, – з іншого.

Поза всяким сумнівом, існування такої величезної кількості політичних партій в одній країні є не що інше, як наслідки тоталітарного суспільства. Є підстави вважати,

що в майбутньому під прапорами дійсно ідеологічних партій розпочнуться дійсно нормальні об'єднувачі процеси, які будуть врешті-решт зберігати свою стабільність досить тривалий час.

Лідери відомих, великих політичних партій намагаються переконати народ (і цьому було підтвердження на минулих парламентських виборах), що малі політичні партії тільки «плутаються під ногами», і багато іншого можна почути щодо непарламентських партій від учасників виборчого процесу, які прагнуть сподобатися виборцям. Проте цих людей можна вибачити за їхню чванливість та не завжди інтелігентну й порядну поведінку – адже всі ми родом з минулого.

Разом з тим слід відзначити, що не всі непарламентські політичні партії мають добре розвинені партійні структури на місцях, тому, як правило, здійснити якісний електоральний проект під силу тільки такій політичній партії, яка має достатньо великі, ґрунтовно підготовлені колективи спеціалістів на рівні обласних організацій і відповідно має можливості реалізувати різноманітні виборчі технології. Саме таких непарламентських політичних партій не так багато.

Як уже відзначалося, основні парламентські політичні сили не зацікавлені в тому, щоб у парламенті існував ряд таких політичних гравців, які були б не підпорядковані в своїх діях лідерам великих політичних партій і не скеровувалися ними. Прикладом такої ситуації є фракція Литвина. Тут, звичайно, можна сперечатися, чи правильно поводить себе ця перша ластівка, проте виборець врешті дійде висновку про необхідність обрання до парламенту свіжих, не пов'язаних з великим капіталом політичних сил. Ось тоді може з'явитися довгоочікувана стабільність у суспільстві, і не тільки політична.

Для того щоб Президенту України як гаранту Конституції вдалося здійснити необхідні заходи перетворення і зміцнити найважливіший демократичний принцип, який проголошує, що джерелом влади є народ, а не тільки група найбагатших людей країни, треба провести кардинальні перетворення щодо змін законодавства у виборчому процесі. А також провести інші організаційні заходи, які суттєво поліпшують ситуацію з обранням депутатів усіх рівнів. Як би ми не ставились до протиборчих політичних сил, вони цю роботу виконати не зможуть, не зможуть зберегти повне і справедливе народовладдя. Ні «Партія регіонів», ні «Наша Україна», ні «БЮТ» у цьому не зацікавлені. Їх цілком влаштовують ілюзії на отримання в майбутньому довгоочікуваної і стабільної більшості в парламенті. Державна влада в особі Президента, якщо вона дійсно орієнтована на інтереси переважної більшості своїх громадян, має створити такі правові, соціальні, економічні, фінансові та інші умови, за яких могло б бути здійснене невід'ємне право населення привести до влади тих професіоналів, які змогли б здійснити надії громадян на краще майбутнє. Таку місію може виконати тільки Президент. Це комплексне і надзвичайно складне завдання є важким для будь-якого суспільства, але особливо складним воно є в умовах зтяжненого переходу від тоталітаризму до демократичного політичного устрою в Україні з її специфічними особливостями. Ця складність обумовлена, з одного боку, досить низькою політичною культурою значної частини населення України, і це його біда, а не ментальність, на яку інколи в цьому контексті посилаються окремі представники політичної еліти. З іншого боку, існує ряд нерозв'язаних досі проблем виборчого процесу. Зокрема, на нашу думку, слід розрубати гордіїв вузол таких проблем:

- проблема зміни виборчої системи в Україні;
- проблема фінансування виборчого процесу;
- проблема сумнозвісного адміністративного ресурсу і фальсифікацій;
- проблема відкликання депутатів та імперативність депутатських мандатів;
- проблема депутатських цензів;
- недосконалість виборчого законодавства;

- законодавче вивірене «сито» для участі у виборах політичних партій як суб'єктів виборчого процесу;
- ухвалення на законодавчому рівні кодексу честі суб'єкта виборчого процесу;
- ухвалення кодексу честі ЗМІ.

Розглядаючи проблему зміни виборчої системи в Україні, одразу ж слід зауважити, що досягти такого стану, коли ми будемо мати ідеальну систему виборів, просто неможливо. Україна випробувала на собі всі три системи. 1997 року було ухвалено закон, який запровадив змішану виборчу систему, останні вибори проводилися на пропорційній основі, в період між ними ми обирали депутатів за мажоритарною системою. І, як з'ясувалося, кожна з них має як плюси, так і мінуси. Їх досить багато, тому це питання може бути предметом більш глибокого самостійного розгляду.

Ми ж зупинимося лише на практичних результатах, які були отримані в результаті використання тієї або іншої виборчої системи. Практика показала, що вибори до місцевих рад необхідно проводити за мажоритарною системою. Виборець села, району, міста бачить безпосередньо всіх претендентів на депутатський мандат, оцінює їх з чисто прагматичних позицій, тобто хто більше надасть послуг, і не політичних, а суто побутових, той отримає його голос. Особистий депутатський досвід авторів цього матеріалу показав, що проведення виборів за партійними списками на місцевому рівні унеможливує безпосередній діалог між депутатом і виборцем, в той час як головним є дуже просте правило – відстоювати інтереси своїх виборців в окрузі. Якби матеріальний рівень людей був більш гідним, менше було б чиновницького свавілля на місцях, – ось за таких умов можна застосовувати інші виборчі системи.

Вибори ж до однопалатної Верховної Ради необхідно проводити за змішаною виборчою системою: 50% × 50%. Внаслідок цього буде послаблений тиск лідера фракції на депутатів, а з іншого боку – блок або політична партія матиме стовідсоткову можливість провести в парламент тих своїх партійців, які з тих чи інших причин не могли балотуватися в мажоритарних округах, але потрібні як професіонали. Ось така модель виборчої системи, на нашу думку, найбільш відповідає стану нашого суспільства. Коли сформується громадське суспільство, яке стане більш структурованим, ось тоді можливим є використання пропорційної моделі. Отже, пропорційна система призводить до відсутності міцної парламентської більшості і створює серйозні проблеми при формуванні й функціонуванні уряду. Змішана ж виборча система частково усуває недоліки як пропорційної, так і мажоритарної виборчих систем. Разом з тим не слід забувати, що, наприклад, різновидів пропорційної виборчої системи існує понад 150 в усьому світі (це, до речі, стосується і мажоритарної системи).

Щоб продемонструвати більш наочно всі переваги й недоліки пропорційної і мажоритарної виборчих систем, спробуємо показати це у вигляді табл. 1, 2.

Таблиця 1 – Мажоритарна виборча система

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – депутати-мажоритарники повніше виражають інтереси своїх виборців (соціальний договір, система наказів виборців тощо); – високий рівень відповідальності депутата. 	<ul style="list-style-type: none"> – не завжди відбиває думки більшості виборців, кандидат може отримати депутатський мандат, маючи, наприклад, 10% голосів і менше; – застосування джеримандеризму, тобто виборчої геометрії при нарізуванні округів; – відсутність збалансованості загальнодержавних інтересів та інтересів територій; – недемократичність, тобто байдужість до інтересів більшості.

Таблиця 2 – Пропорційна виборча система

Переваги	Недоліки
<p>– однією з найважливіших переваг є відповідність поданих виборцями голосів за ту чи іншу політичну силу (блок або партію) кількості отриманих депутатських мандатів;</p> <p>– домінування державних інтересів над місцевими (територією, округом).</p>	<p>– високий прохідний бар'єр (наприклад, Туреччина – 10%, Польща – 7%, Німеччина, Росія – 5%, Україна – 3%) викривлює реальне співвідношення політичних сил в парламенті, оскільки голоси виборців, подані за партії, що не пройшли, діляться пропорційно між тими політичними силами, які увійшли до вищого законодавчого органу;</p> <p>– знеособлення кандидатів, а потім і депутатів;</p> <p>– наявність у списках випадкових людей (знаменитості, злочинці, просто віддані лідеру люди. Їхні діти, куми тощо, тобто люди, далекі від проблем законотворчості);</p> <p>– непрозорість партійних списків;</p> <p>– депутат несе відповідальність перед лідером або фракцією, але не перед якимось абстрактним цілим;</p> <p>– практика абсентизму;</p> <p>– голосування за весь партійний список позбавляє виборця права висловити довіру в списку одному кандидату і недовіру іншому.</p>

Однією з суттєвих складових виборчого процесу є питання його фінансування. Воно складається з двох частин, перша – це фінансування ЦВК та її структур на місцях, аж до дільничних виборчих комісій, друга – це фінансування партій, кандидатів і їх виборчих штабів. У першій частині фінансування державою принаймні здійснюється, щоправда не завжди у повному обсязі і нормальних часових межах. А ось у другій частині... По-перше, законом визначене фінансування тільки парламентських партій, при цьому одразу ж створюються нерівні умови й можливості для непарламентських партій. Так, дійсно, таких партій багато, отже, має бути продумана система партійних бар'єрів (підписні листи, ступінь розвинутості партійних структур на місцях тощо), які могли б виконувати роль «сита» для суб'єктів виборчого процесу. Все це могло б створити відносно рівні умови для всіх учасників виборчої кампанії. Усі ці витрати, однак, будуть меншими, ніж, наприклад, фінансування позачергових виборів, що стали наслідком чергової політичної кризи. Як уже відзначалося вище, присутність у парламенті суттєво більшої кількості партій створює умови, що пом'якшують протистояння політичних сил, а це приведе до більш плідної діяльності законодавчої гілки влади. Серйозним у виборчому процесі залишається питання про роль адміністративного ресурсу і на цій основі можливості фальсифікації результатів голосування.

Допустимість втручання у виборчий процес представників влади, керівників підприємств і установ з метою впливу на результати виборів обумовлена, насамперед, низьким рівнем наявності політичної культури й недосконалістю виборчого законодавства в Україні. Якщо у першому випадку подолати негативний фактор можна шляхом більш активної участі громадян у виборчому процесі, то в другому випадку, на нашу думку, варто застосувати досвід США.

Міністерством юстиції передбачено відділ боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням виборчого законодавства. Такі відділи функціонують не тільки на рівні Міністерства юстиції, а й у кожному штаті. У нашому випадку, тобто в Україні, такі відділи можна було б створити в обласних управліннях юстиції, підпорядкувавши їхню діяльність відповідній комісії Верховної Ради України. Законодавець, у свою чергу, має чітко прописати в законі про вибори, як і за що можуть притягнути до кримінальної відповідальності порушників цього закону. І подібний захід одразу вгамував би запал тих порушників, які досі ставляться до цього з певною іронією і скептицизмом. Зараз загальновідомим є той факт, що відкликати депутата будь-якого рівня майже немо-

жливо. Тому необхідно ухвалити такий закон про відкликання депутатів усіх рівнів, у якому, в дуже спрощеній формі, має бути прописано, за що і як можна здійснити відкликання депутата. Усі ці положення процедурно повинні мати характер прямої дії з повною конкретикою, інакше ці депутати залишатимуться в черговий раз недоторканими. Можливо, після цього відповідальність депутатів перед виборцями значно підвищиться.

Актуальним, на нашу думку, є і питання про депутатські цензи. Нерідко трапляються випадки, коли щойно заходить мова про цензи у виборчому праві, одразу ж противниками запровадження цenzів ставиться питання про порушення прав людини. Але суспільство зацікавлене в такому парламенті, в якому ухвалювалися б якісні постанови й закони, а таке є можливим лише за умов обрання до його складу професіоналів, які систематично беруть участь у роботі законодавчого органу. Тому було б цілком справедливо, а головне – в інтересах усього суспільства на законодавчому рівні забезпечити належне і неухильне запровадження цenzів. Слід поставити перешкоду для осіб, що мають судимість за кримінальні злочини, «весільних генералів». Як може спрацювати в парламенті спортсмен, артист чи інша знаменитість, що працює в своїй сфері? У такій ситуації виникає велике питання. Особи, що мають дуже високі доходи, теж не повинні обиратися в парламент. Необхідні значні обмеження щодо освіти і професії. Перші керівники великих підприємств навряд чи залишать без нагляду свої підприємства. Вони, як правило, керуються одним принципом – створити тепличні умови для свого бізнесу, використовуючи парламент. Для всіх є очевидним, що ці люди працювати в парламенті не можуть і не будуть. Близькі люди, тобто родичі перших осіб держави, теж не повинні бути в парламенті, якщо попали туди на основі пропорційної системи виборів. Депутати, які не з'являються на засідання Верховної Ради, також за законом мають бути позбавлені депутатського мандата. У цьому питанні не можна, звичайно, рубати з плеча, але продумана система цenzів, з одного боку, піднесе авторитет парламенту, а з іншого – створить необхідні умови для більш якісної роботи вищого законодавчого органу країни.

Вважаємо, що наведені міркування матимуть відгуки у громадськості і можуть стати основою для формування нових підходів до удосконалення виборчого процесу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головаха Е.И. Киев 1990 – 91 (Социологические репортажи) / Головаха Е.И., Панина Н.В., Чурилов Н.Н. – Киев : Наукова думка, 1992 – 140 с.
2. Паниотто В. С чем едят социологические прогнозы / В. Паниотто // День. – 1998. – 17 февраля.
3. Кушерец В.И. Опросы и выборы: зарубежная практика / В.И. Кушерец // Философская социологическая мысль. – 1991. – № 3. – С. 28-38.
4. Хмелько В. Кто які партії підтримує? / В. Хмелько // Голос України. – 1994. – 17 березня.

Кусмаров Б.В., Балакай О.Б.

О некоторых проблемах избирательного процесса в современном украинском обществе

В статье рассматривается состояние современного избирательного процесса в украинском обществе, обозначены основные проблемы избирательного процесса. Анализируются результаты выборов в Украине в разные периоды, проведенные на основе пропорциональной и мажоритарной систем. Рассмотрены преимущества и недостатки данных систем в выборах в местные советы и в однопалатный Верховный Совет.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2009.